

ЛЕКЦІЯ 7

ЗАВЕРШАЛЬНА СТАДІЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

- 1. Висновок судово-економічної експертизи, його структура та зміст*
- 2. Особливості висновку експертного дослідження та повідомлення про неможливість надання висновку*
- 3. Оцінка висновку судово-економічної експертизи органами попереднього слідства та судом*

1. Висновок судово-економічної експертизи, його структура та зміст

Результати дослідження експерта-економіста викладаються у висновку у встановленому інструктивними документами Міністерства юстиції України порядку. Він поширюється на всі види судової експертизи, а тому є обов'язковим і для експерта-економіста.

Відповідно до вимог цього порядку експертний висновок повинен містити три частини: вступну, дослідну та результативну, зміст яких наведено на рис. 6.1.

Фактичні дані, які внаслідок проведеного дослідження виявлені експертом, надають його висновку доказового значення в справі. Це означає, що суд та слідство використовують висновки експерта для обґрунтування рішення, що виноситься ним у справі.

З огляду на сказане, висновок експерта має задовольняти низку вимог, найголовнішими з яких є: відповідність процесуальним вимогам, об'єктивність, повнота, наукова обґрунтованість, логічність та послідовність викладення, стислість та чіткість.

Порушення цих вимог спричиняє не лише призначення повторних експертиз, але й скасування відповідних рішень слідчих органів та судів вищими судовими інстанціями.

Висновок експертизи складається на підставі досліджень усіх наданих експерту матеріалів в межах його компетенції. Цей висновок має повно і об'єктивно відбивати результати проведеного дослідження і підтверджуватися даними первинних документів, облікових реєстрів і звітності податкового органу. Оскільки висновок експерта є доказом, то він має бути чітким, конкретним і зрозумілим, як для слідчого, так і для всіх учасників судового розгляду.

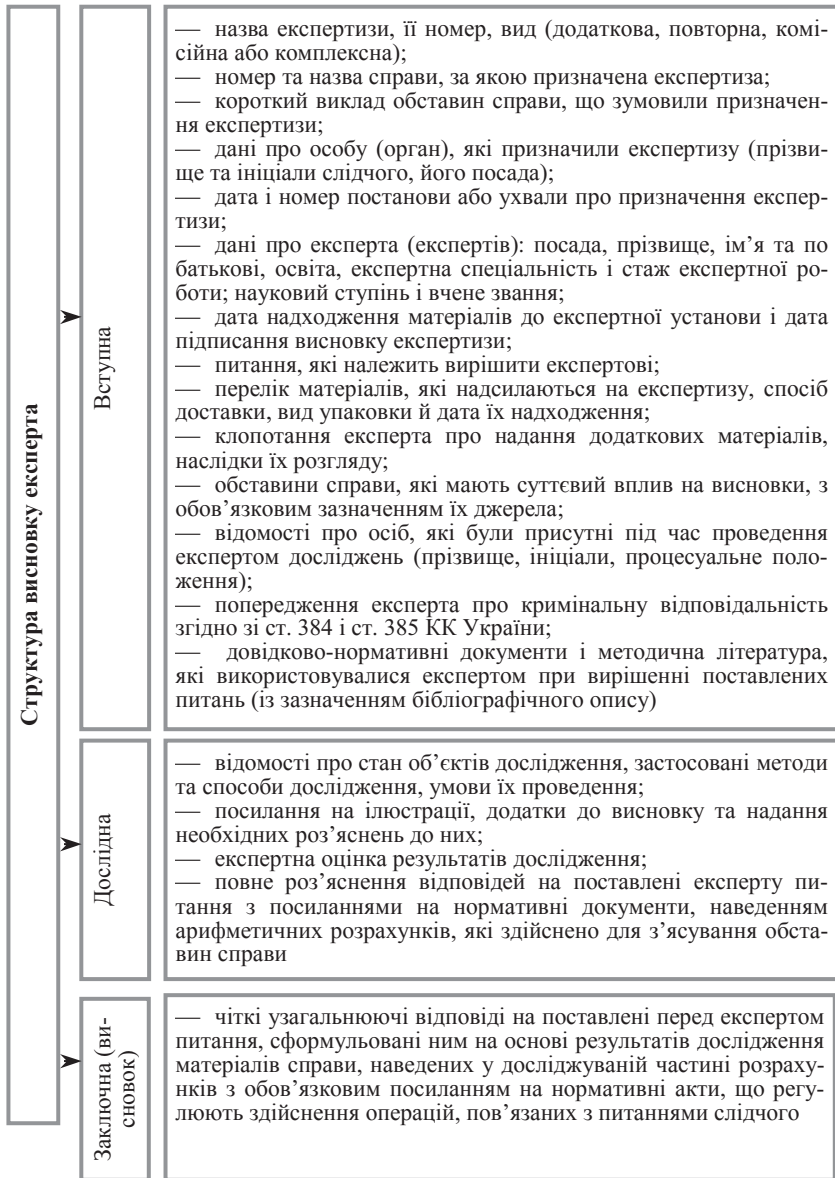

Рис. 6.1. Складові висновку експерта та їх зміст

Висновок експерта повинен бути повним і науково обґрунтованим. Повнота висновку передбачає всебічне описання об'єкта дослідження, інформаційного забезпечення та методики дослідження. Наукова обґрунтованість висновку полягає у застосуванні експертом в процесі дослідження загальнонаукових та часткових емпіричних прийомів та методів. Обґрунтованість висновку підвищується використанням аналітичних розрахунків, прийомів економіко-математичного аналізу, статистичних групувань, таблиць та схем, а також висновків інших видів експертиз.

До важливих вимог процесуального характеру належить також послідовність та конкретність висновків експертизи. Оскільки висновок експерта є непрямим доказом, тому він повинен бути чітким, конкретним, стислим і легко сприйматися слідчим (суддею) та усіма учасниками судового процесу.

Ні в якому разі не допускається двозначного тлумачення рішень. Відповіді на питання обов'язково підкріплюються відповідними доказами.

Згідно зі ст. 75 КПК України, експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. За необхідності в справі може бути призначено декількох експертів, які дають загальний висновок. Коли експерти не дійшли згоди, то кожен з них складає свій висновок окремо.

Структура і зміст висновку експерта повинні відповідати вимогам ст. 4.11 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз. Висновок експерта складається із трьох частин: *вступної, дослідницької та заключної*.

У *вступній* частині вказуються: назва експертизи, її номер, чи є вона додатковою, повторною, комісійною або комплексною; дата і номер постанови про призначення експертизи; прізвище та ініціали слідчого; перелік матеріалів, що надійшли експерту для дослідження, спосіб доставки та вид упаковки; питання, які поставлені перед експертом (у тому числі у формулюваннях слідчого або суду); дані про експерта, експертів (прізвище, ініціали, стаж експертної роботи, освіта, спеціальність, учений ступінь, посада; для експерта, який не працює в експертній установі, вказується номер посвідчення про включення до реєстру судових експертів); клопотання експерта про подання додаткових матеріалів, наслідки їх розгляду, відомості про осіб, які були присутні під час проведення досліджень; попередження експерта про кримінальну відповідальність за ст. 384 КК України за надання завідомо неправдивого висновку; довідково-нормативні документи та методична література, які використовувались експертом при вирішенні поставлених завдань (із зазначенням біографічних даних).

У *дослідницькій* частині висновку експертизи відновлюється весь процес експертного дослідження у тій послідовності, в якій викладено питання. Описання об'єктів дослідження починають із зазначення даних (обставин), що були виявлені, застосовані методи дослідження, умови їх проведення. Далі описуються документи, які використовувались експертом у процесі дослідження, дається експертна оцінка результатів дослідження.

Кожному питанню, яке вирішується експертом, має відповідати певний розділ досліджуваної частини. Якщо декілька питань тісно пов'язані між собою, хід їх вирішення може описуватись в одному розділі.

В *заклучній* частині висновку експерта викладаються результати дослідження з кожного питання, поставленого слідчим у формі конкретної відповіді, в тій послідовності, в якій вони викладені в його вступній частині.

Висновки експерта не можна ототожнювати з припущеннями, які не мають конкретного обґрунтування і які не можуть виступати в ролі доказів. Висновки експерта повинні мати категоричний характер.

Висновок підписується експертом, а при проведенні комісійної судової експертизи — всіма її учасниками.

Висновок експерта може мати відповідні додатки (таблиці, графіки, схеми), які деталізують і конкретизують результати експертизи. Кожний додаток підписується експертом і є невід'ємною частиною висновку.

Висновок експертизи та додатки до нього складаються у двох екземплярах, один з яких направляється особі або органу, які призначили експертизу, а другий залишається експертній установі.

2. Особливості висновку експертного дослідження та повідомлення про неможливість надання висновку

Підставою проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються.

Експертні дослідження виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз. Хід і результати таких досліджень викладаються у висновку експертного дослідження із зазначенням спеціалізації.

Висновок експертного дослідження складається за структурою та змістом висновку експерта, за такими винятками:

— у вступній частині висновку зазначається, хто і коли звернувся до установи чи безпосередньо до експерта із замовленням про проведення дослідження;

— опускається запис, який стосується відповідальності особи, що проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку.

Ст. 77 КПК України передбачені випадки, коли експерт не має можливості надати висновок:

> якщо поставлені перед експертом питання виходять за межі його спеціальних знань;

> якщо надані експерту матеріали є недостатніми для надання висновку.

За наявності цих обставин експерт у письмовій формі повідомляє орган, що призначив експертизу, про неможливість дати висновок. Повідомлення про неможливість дати висновок має складатися за змістом, аналогічним висновку експерта, з тією різницею, що замість викладення дослідження з поставлених питань треба навести обґрунтування неможливості надати висновок.

Повідомлення про неможливість подання висновку складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та заключної.

У вступній частині викладаються відомості, указані в аналогічній вступній частині висновку експертизи. У повідомленні про неможливість надання висновку експерт попереджається про кримінальну відповідальність за ст. 385 Кримінального кодексу України.

У мотивувальній частині викладаються причини, які обумовили неможливість надання висновку.

У заключній частині вказується про неможливість надання висновку.

У разі неповноти матеріалів експерт передусім зобов'язаний порушити клопотання про їх витребування та залучення до справи. Необхідність у складанні повідомлення про неможливість дати висновок виникає в цьому разі тільки тоді, коли слідчий або суд вичерпали всі шанси надати експерту необхідні матеріали або коли надані експерту матеріали недоброякісні, бухгалтерський облік перебуває в незадовільному стані, через що керуватися ним не можна.

Повідомлення про неможливість дати висновок має бути мотивованим: у ньому вказується, чому експерт вважає, що питання не входять до його компетенції, або чому на підставі матеріалів, поданих для дослідження, не можна відповісти на поставлені питання. В останньому разі бажано конкретно вказати, відсутність саме яких матеріалів не дає можливості дати висновок.

Повідомлення про неможливість надання висновку оформлюється на бланку експертної установи, підписується експертом; підпис у заключній частині засвідчується відбитком печатки експертної установи.

Повідомлення про неможливість надання висновку складається у двох примірниках. Один примірник керівник експертної установи надсилає особі або органу, яка призначила експертизу, а другий — оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи.

Якщо таке повідомлення надається під час судового розгляду, воно складається і підписується експертом у двох примірниках, один з яких подається до суду, а другий — керівникові експертної установи.

Якщо з одних питань експерт може дати відповідь, а з інших є підстави для повідомлення про неможливість надання висновку, складається один документ — висновок експерта. У цьому випадку експерт попереджається про кримінальну відповідальність за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України.

Предмети та документи, що були об'єктом експертизи, підлягають поверненню разом із висновком експертизи або повідомленням про неможливість провести експертизу.

3. Оцінка висновку судово-економічної експертизи органами попереднього слідства та судом

Оцінка висновку експерта передбачає перевірку правильності використання методики дослідження, наукової обґрунтованості і достовірності висновків і проводиться в таких напрямках:

- перевірка кваліфікації експерта, наявність спеціальної освіти, а також його незацікавленості по справі;
- перевірка дотримання при виконанні експертизи процесуальних норм;
- перевірка правильності застосованих експертом методів дослідження;
- виявлення можливих протиріч, допущених експертом в своєму висновку, особливо це стосується одних і тих самих цифрових даних, які наведені експертом в різних частинах висновку;
- чи надані вичерпні відповіді на всі поставлені питання;
- чи достатньо ясно і детально у логічній послідовності викладений у висновку процес дослідження та обґрунтування результатів з посиланням на документи і нормативні акти;

- чи вірно виконані розрахунки у дослідницькій частині та застосовані нормативні положення;
- чи надані висновки у межах компетенції експерта;
- чи відповідають висновки іншим доказам по справі.

Висновки експерта повинні відповідати іншим зібраним по справі доказам, доповнювати їх. Однак, якщо висновки експерта суперечать іншим доказам, то це не означає, що експертиза проведена недоброякісно. Документально господарські операції можуть бути оформлені та проведені по обліку відповідно до вимог чинного законодавства і експерт правильно вирішив поставлені перед ним питання відповідно до цих документальних даних, але в результаті аналізу всіх зібраних доказів і обставин справи з'ясовано, що такі господарські операції не проводились взагалі або в іншому періоді, тому висновки експерта не можуть бути (повністю чи частково) використані як доказ. В такому випадку необхідна оцінка доказів у їх сукупності.

Доказове значення висновку експерта залежить також від форми висновків (категорична, умовно-категорична та альтернативна). Звичайно, на підставі всебічного використання при дослідженні документальних даних, необхідно досягати об'єктивної категоричності відповідей на питання, що вирішуються.

За необхідності уточнення окремих положень висновку експерта, якщо це не потребує додаткового дослідження, відповідно до процесуальних норм, проводиться допит експерта. За недостатньої чіткості або повноти висновку, залучення до справи додаткових документів, які можуть вплинути на раніше надані висновки, призначається додаткова експертиза. Якщо висновки експерта-економіста прямо суперечать матеріалам справи, визнані як необґрунтовані та сумнівні, — призначається повторна експертиза.

Всебічна, вмотивована оцінка слідчим (судом) висновку експерта-економіста сприяє підвищенню ефективності його використання та доказовості по кожній конкретній справі.

Суд, прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом. Висновок експерта є одним із доказів у справі.

Судам потрібно мати на увазі, що акти чи інші документи, в тому числі відомчі, де зазначаються обставини, встановлені із застосуванням спеціальних знань (наприклад, про причини аварії, вартість ремонту, розмір нестачі матеріальних цінностей), не можуть розглядатися як висновок експерта та бути підставою для відмови в призначенні експертизи, навіть якщо вони одержані на запит суду, органу дізнання, слідчого або адвоката.